

Левчук І. В.,
Кіщенко В. А.,
Тимченко В. К.,
Куниця К. В.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДУ ВИЗНАЧЕННЯ ВОСКОПОДІБНИХ РЕЧОВИН В ОЛІЯХ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИСОКОТЕМПЕРАТУРНОЇ ГАЗОРІДИННОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ

У статті сформульовано наукові підходи щодо удосконалення стандартизованого методу визначення воскоподібних речовин з використанням високотемпературної газорідинної хроматографії. Експериментальними дослідженнями підібрано тип капілярної колонки, вид нерухокої фази, склад елюенту і швидкість подачі, температурні параметри хроматографічного розділення. Результати моніторингу соняшникової олії з різним вмістом воскоподібних речовин підтвердили спроможність методу. Показана можливість якісної ідентифікації восків за допомогою хроматографічних профілей.

Ключові слова: олії, воскоподібні речовини, високотемпературна газорідинна хроматографія, стандарти порівняння.

1. Вступ

В процесі досягання в насінні утворюються і накопичуються воскоподібні та слизеподібні речовини. У соняшниковому насінні воски локалізуються переважно в оболонках. Вміст восків у лущині складає 1,0–3,0 % [1]. Під час вилучення олії з олійної сировини пресовим або екстракційним способами воски з оболонок частково переходять до олії. Пресові та екстракційні олії, одержані з високоолійного соняшнику, містять відповідно 0,05–0,1 % і 0,08–0,4 %. Є відомості, що воскоподібні речовини містяться у кукурудзяній (0,18–0,25 %), соєвій, лляній та ріпаковій оліях [2, 3].

Внаслідок високої температури плавлення (32–98 °С) воскоподібні речовини утворюють в олії під час її охолодження тонку і дуже стійку завесу кристалів, так звану «сітку», яка суттєво погіршує товарний вигляд олії. Воскові речовини ускладнюють процеси полірувального фільтрування рафінованих олій. Є відомості про негативний вплив восків на каталізатори гідратування [4].

Доречно відмітити, що негативної фізіологічної дії восків на організм людини не виявлено. Між тим, зазвичай, воскоподібні речовини вилучають з олій, особливо тих, які реалізують у фасованому в прозорі пластикові ПЕТ-пляшки вигляді. Залишкова кількість восків, яка кваліфікується як їх відсутність, складає 0,003–0,008 %; олія при цьому повинна витримувати так званий «холодний тест» [2].

Очевидно, що контролювання вмісту воскоподібних речовин у рафінованій дезодорованій рослинній олії, а також в олії, яку піддають гідрогенізуванню, є необхідним і відповідні схеми технохімконтролю повинні передбачити контроль цього показника.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

Воски — це суміші з переважним вмістом ефірів високомолекулярних жирних кислот і вищих одноатом-

них (рідко двоатомних) спиртів каротиноїдної природи (кольорові воски). До складу воскоподібних речовин входять також вільні високомолекулярні жирні кислоти, стероли, стероїди, вуглеводні, лактони і естоліди [1].

Воскоподібні речовини в оліях мають певну колоїдну стійкість, яка створює труднощі під час їх вилучення [5, 6]. Одним з факторів, які визначають цю стійкість, є температура. Тому в основу технології вилучення воскоподібних речовин покладено властивість їх за відносно низьких позитивних температур утворювати в олії кристали. Власне технологія вилучення воскоподібних речовин виморожуванням (вінтеризацією) полягає у повільному охолодженні олії, експозиції її за низької температури (6–10 °С) та наступному відокремленні осаду фільтруванням [2–4].

Відомі способи визначення воскоподібних речовин у рослинних оліях [7–9] характеризуються високою трудомісткістю і тривалістю (1,5–2 доби). Наприклад, пропонується екстрагувати воски неполярними розчинниками, обробляти фосфорною кислотою, потім чинити зневоднення і виморожування місцели з наступним відокремленням твердих восків на фільтрі.

Авторами [10] випробувано можливість використання фотометричного методу дослідження складної рівноважної системи олія : воскові сполуки і розроблено експрес-метод кількісного визначення восків у рослинних оліях, який передбачає експозицію олії за температури 12 °С протягом 24 годин з наступним вимірюванням при довжині хвилі $\lambda = 435\text{--}625$ нм оптичної щільності твердофазних дисперсій воскових сполук.

Стандартизований метод визначення воскоподібних речовин, який діє на цей час в Україні [11], стосується застосування гравіметричного методу для невимороженої олії, методу з використанням газової хроматографії — для вимороженої нерафінованої і рафінованої олій та «холодного тесту» — для визначення відповідності олії вимогам нормативної документації [12].

Розвиток хроматографічного методу дослідження, ідентифікації та кількісного визначення воскоподібних речовин у рослинних оліях представлено в роботі [13].

Під час практичного застосування стандартизованої методики [11] з використанням газової хроматографії було виявлено недоліки хроматографічних колонок, які суттєво впливали на кінцевий результат. Стандарт ДСТУ 4602 [11] передбачає використання скляних колонок, заповнених 5 г 10 %-вого AgNO_3 у кізельгелі і 10–15 г нормального кізельгелю — 60. Після заповнення колонки її промивають н-гексаном (від 40 до 50 см^3), потім обробляють сумішшю н-гексану з хлороформом у співвідношенні 90:10 протягом 10 хв. зі швидкістю потоку 1,8 $\text{см}^3/\text{хв}$. За таких умов підготовки хроматографічної колонки виявлено наступні недоліки:

- за такої швидкості потоку крізь колонку під час виконання аналізу вимиваються триацилгліцерини з проби, які заважають визначенню восків;
- азотнокисле срібло (AgNO_3) під дією світла виділяє срібло, що кардинально змінює властивості колонки;
- така колонка за рахунок реактивів, які використовувались, і, перш за все, азотнокислого срібла мала суттєву вартість.

Таким чином, незважаючи на те, що є стандартизована методика визначення воскоподібних речовин, вона потребує удосконалення.

3. Об'єкти, мета і задачі дослідження

Метою даного дослідження є розвиток наукового підходу щодо удосконалення стандартизованого хроматографічного методу визначення воскоподібних речовин в оліях.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

- запропонувати ефективну хроматографічну колонку для аналізу восків і експериментально визначити оптимальні умови її роботи;
- перевірити досконалість запропонованого методу визначення восків за допомогою високотемпературної газової хроматографії шляхом моніторингу соняшникової олії на вміст восків;
- перевірити можливість якісної ідентифікації восків за хроматографічним профілем.

Об'єктами даного дослідження є соняшникова олія (нерафінована і рафінована дезодорована), а також її композитні зразки зі флексі-танків (суміш пресової та екстракційної нерафінованої олії, яка відвантажується на експорт).

4. Матеріали та методи дослідження

Визначали воскоподібні речовини методом високотемпературної капілярної газової хроматографії з внутрішнім стандартом (гексаоктаном-парафіном C_{36}), який додавали до соняшникової олії.

Хроматографічне визначення восків проводилось на газовому хроматографі CP 3800 виробництва фірми Varian: детектор полум'яно-іонізаційний (ПД); температура — 370 °С; потік водню — 30 $\text{мл}/\text{хв}$; потік повітря — 350 $\text{мл}/\text{хв}$; допоміжний потік — 20 $\text{мл}/\text{хв}$; допоміжний газ-носії — азот; об'єм уведеної проби — 1,5–3,0 мкл .

Для обробки експериментальних даних застосовано програмні пакети Galaxie, Microsoft Office, Excel.

5. Результати експериментальних досліджень щодо удосконалення методу визначення восків та його апробації

На відміну від ДСТУ 4602 авторами статті використано інший тип хроматографічної колонки — капілярну VF-5 HT, де в якості нерухокої неполярної фази використано 5 %-вий фенілдиметилполісилоксан; параметри колонки: довжина 15 м, діаметр — 0,32 мм, товщина плівки 0,1 $\mu\text{м}$. Колонку підбирали експериментальним шляхом з урахуванням максимальної температури термостату, яка зазвичай не перевищує 400 °С. Градієнтний режим температури термостата колонки було визначено таким: початкова температура 170 °С, експозиція 1,0 хв; підйом температури з 170 до 380 °С зі швидкістю 6 °С/хв., експозиція 20 хв.

Оптимальні умови роботи інжекційної системи з діленням потоку (Split) температура — 410 °С; коефіцієнт ділення потоку (Split ratio) — 1 : 100.

Підготовку проби соняшникової олії до аналізування виконували наступним чином. Наважку олії (4,0–4,5 г) нагрівають до повного розчинення восків, додають 3 см^3 внутрішнього стандарту і розбавляють отриману суміш 10 см^3 розчиннику (н-гексан : хлороформ = 90 : 10), перемішують до одержання однорідного розчину. Далі 2 см^3 цього розчину вносять в колонку. Елюювання восків з проби олії чинили сумішшю розчинників (н-гексан : хлороформ = 7 : 3). Перші 10–15 хв. елюент вводять повільно — 1 крапля/с, потім можна швидше, загальний об'єм розчиннику — 160 см^3 , термін проходження елюенту крізь колонку — 1,5 год. Фільтрат збирають у колбу місткістю 250 см^3 , з якої розчинник видаляють на ротаційному випарнику за температури 60 °С під вакуумом ($P_{\text{ост}} = 300$ кПа) до сухого залишку. З великої ротаційної колби її вміст кількісно переносять у маленьку колбу місткістю 50 см^3 , хлороформ відганяють, залишок (0,1–2,0 см^3) перерозчиняють у 1 см^3 хлороформу; з одержаного розчину відбирають пробу (1,5–3,0 мкл) для хроматографування.

За викладеною вище методикою авторами статті проведено моніторинг кількісного вмісту воскоподібних речовин у зразках нерафінованої соняшникової олії та композитних зразках, кількість зразків кожного виду соняшникової олії — 10.

Результати моніторингу вмісту воскоподібних речовин у соняшниковій олії представлено на діаграмах (рис. 1, 2).

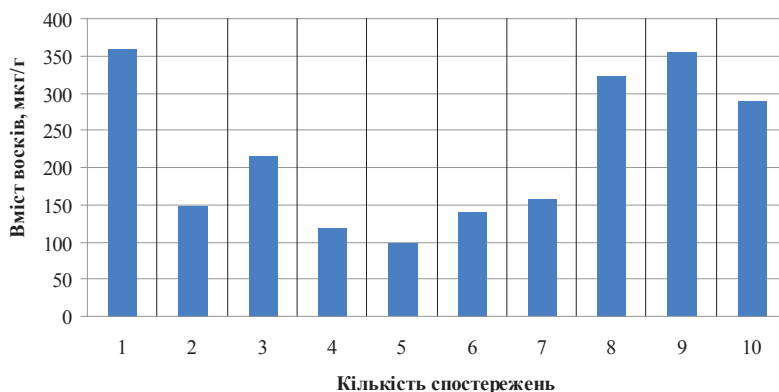

Рис. 1. Діаграма вмісту восків у нерафінованій соняшниковій олії

Рис. 2. Діаграма вмісту восків у нерафінованій соняшниковій олії (композитний зразок)

З діаграми (рис. 1) видно, що вміст воскоподібних речовин у нерафінованій соняшниковій олії коливається у межах 100–350 мкг/г (0,01–0,035 %), що узгоджується з літературними даними. У композитному зразку (рис. 2) соняшниковій олії максимальне значення вмісту воскоподібних речовин складає ~ 690 мкг/г (0,069 %), що, по-перше, свідчить про переважний вміст у композиті екстракційної олії, а, по-друге, що олію одержано з гіб-

ридного олійного насіння соняшнику (для нього характерним є підвищений вміст воскоподібних речовин).

Під час дослідження рафінованої дезодорованої соняшникової олії експериментально підтверджено, що вміст воскоподібних речовин коливається в межах 10–30 мкг/г. Такий вміст воскоподібних не впливає на прозорість соняшникової олії.

Таким чином, запропонований удосконалений метод визначення воскоподібних речовин у оліях є достовірним і може бути рекомендованим для технохімконтролю початкової сировини і готової продукції у виробництві рафінованих олій. Якщо у розпорядженні дослідника є зовнішній стандарт воску соняшникового, хроматографічний профіль якого представлено на рис. 3, видається

можливість якісної ідентифікації воскоподібних речовин олії шляхом порівняння хроматографічних профілів.

На рис. 4, 5 представлено хроматографічні профілі відповідно олії соняшникової нерафінованої та рафінованої дезодорованої, які містять різну кількість воскоподібних речовин.

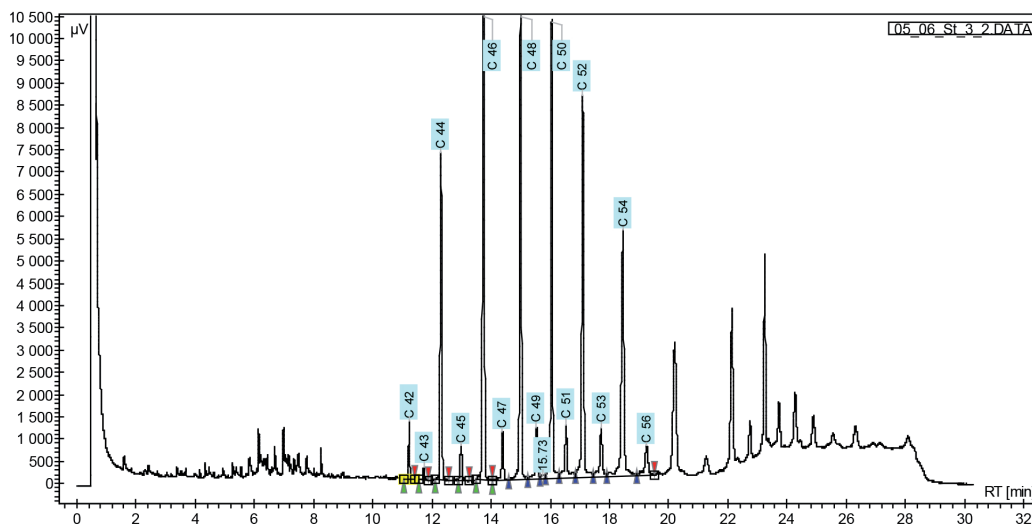

Рис. 3. Хроматографічний профіль стандарту воску соняшникового

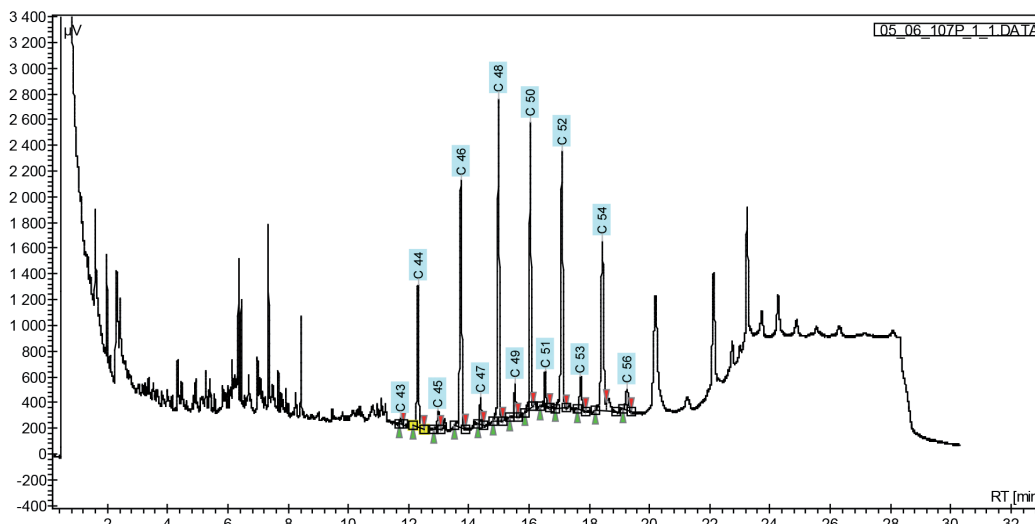

Рис. 4. Хроматографічний профіль олії соняшникової нерафінованої з вмістом воскоподібних речовин

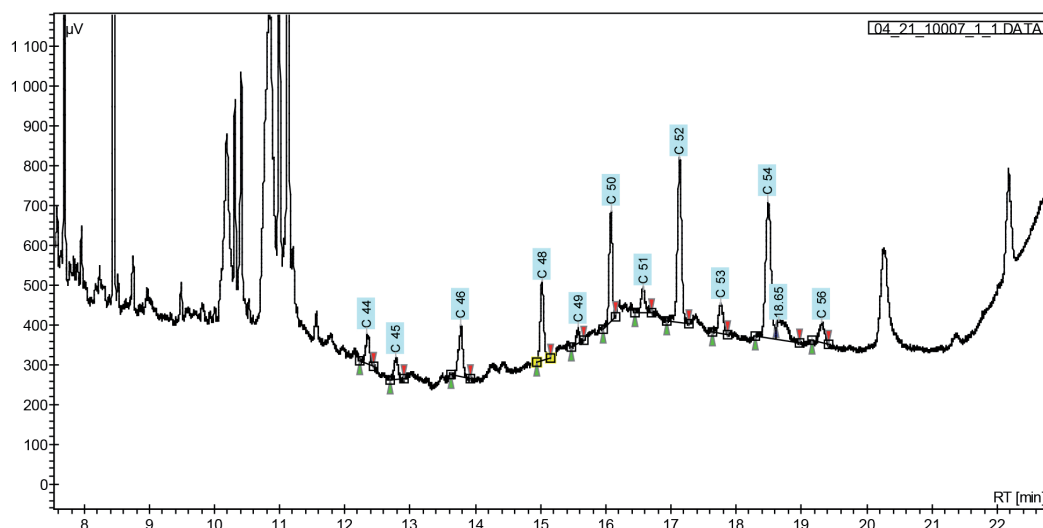

Рис. 5. Хроматографічний профіль олії соняшникової рафінованої дезодорованої з низьким вмістом воскоподібних речовин

Цілком очевидно, що незважаючи на різний вміст воскоподібних речовин, хроматографічні профілі зразків соняшникової олії, представлені на рис. 4 і 5, є схожими і подібні хроматографічному профілю стандарту соняшникового воску. Таким чином, такий метод якісної ідентифікації воскоподібних речовин є експериментально підтвердженим.

6. Обговорення результатів експериментальних досліджень щодо удосконалення методу визначення восків та його апробації

Перевагою проведеного дослідження є те, що воно є закінченим відносно проблеми усунення недоліків стандартизованої методики визначення воскоподібних речовин з використанням високотемпературної газорідної хроматографії. Недолік дослідження — відсутність систематизованих даних щодо якісної ідентифікації воскоподібних речовин в різних оліях за допомогою хроматографічних профілів.

Авторами планується створити наукове підґрунтя для нової редакції ДСТУ 4602. «Олії. Методи визначення воскоподібних речовин». Результати даного дослідження будуть використані у розробці сучасних схем технохімічного контролю фасованих рослинних олій, їх купа-жів, а також для цілей фальсифікації та ідентифікації рослинних олій, зокрема в «митних суперечках» під час експортно-імпортних відвантажень.

7. Висновки

1. Експериментальним шляхом підібрано капілярну хроматографічну колонку, адсорбент та умови елюювання восків скрізь колонку, властивості якого не залежать від дії прямих сонячних променів.

2. Встановлено технологічні умови хроматографічного аналізу: градієнтне програмування температури термостата, колонки, оптимальна температура інжектора, склад і швидкість подачі елюента (1 крапля/с); підібрано внутрішній стандарт — гексатриоктан (парафін C₃₆).

3. За результатами моніторингу соняшникової олії з різним вмістом восків показано, що удосконалений

метод визначення воскоподібних речовин є достовірним і може бути рекомендованим для технохімічного контролю початкової сировини і готової продукції у виробництві рафінованих олій.

4. Експериментально підтверджено, що при наявності зовнішнього стандарту (соняшникового воску) видається можливим якісна ідентифікація воскоподібних речовин в оліях шляхом зіставлення хроматографічних профілів стандарту і зразку.

Література

1. Ржехин, В. П. Воски подсолнечного семени [Текст] / В. П. Ржехин, В. Н. Красильников // Масложировая промышленность. — 1967. — № 7. — С. 9.
2. Бондурянский, Ю. Д. Современные технологии и оборудование по переработке подсолнечного масла [Текст] / Ю. Д. Бондурянский, А. О. Попович, Н. П. Переведенцева и др.; под ред. Б. А. Дехтермана. — Винница: МП «Инвент-ЛТД», 1996. — Гл. V. — С. 1–21.
3. Haraldsson, G. Degumming, dewaxing and refining [Text] / G. Haraldsson // Journal of the American Oil Chemists' Society. — 1983. — Vol. 60, № 2. — P. 251–256. doi:10.1007/bf02543495
4. Арутюнян, Н. С. Рафинация масел и жиров. Теоретические основы, практика, технология, оборудование [Текст] / Н. С. Арутюнян, Е. П. Корнена, Е. А. Нестерова. — СПб.: ГИОРД, 2004. — 288 с.
5. Эфендиев, А. А. Растворимость восков в подсолнечном масле [Текст] / А. А. Эфендиев, А. Б. Рафальсон, Г. П. Забровский // Масложировая промышленность. — 1994. — № 1–2. — С. 27–28.
6. Эфендиев, А. А. О кристаллизации восков в рафинированном подсолнечном масле [Текст] / А. А. Эфендиев // Масложировая промышленность. — 1994. — № 5–6. — С. 22–25.
7. Сергеев, А. Г. Руководство по методам исследования, технохимическому контролю и учету производства [Текст] / под ред. А. Г. Сергеева. — Л.: ВНИИЖ, 1967. — Т. 1, Кн. 2. — С. 827–828.
8. А. с. 1182003, СССР МКИ С11В 3/9 № 23/02. Способ определения содержания восков в растительных маслах [Текст] / Арутюнян Н. С., Тарабаричева Л. А., Корнена Е. П., Цыпенкова И. Л., Галяпина И. Б. — 3405974/28-13; заявл. 03.03.1982; опубл. 30.10.1985, Бюл. № 40. — 4 с.
9. Арутюнян, Н. С. Лабораторный практикум по химии жиров [Текст] / Н. С. Арутюнян, Е. П. Корнена, Е. В. Мартовщук и др. — СПб.: ГИОРД, 2004. — 264 с.
10. Разговоров, П. Б. Экспресс-анализ восков в растительных маслах [Текст] / П. Б. Разговоров, С. В. Ситанов // Масложировая промышленность. — 2009. — № 3. — С. 21–23.

11. ДСТУ 4602:2006. Олії. Методи визначення воскоподібних речовин [Текст]. — Чинний від 2008-01-01. — Київ: Держспоживстандарт України, 2006. — 11 с.
12. ДСТУ 4492:2005. Олія соняшникова. Технічні умови. Додаток А. Холодний тест [Текст]. — Чинний від 2007-01-01. — Київ: Держспоживстандарт України, 2006. — 26 с.
13. Кіщенко, В. А. Визначення воску і воскоподібних сполук методом високотемпературної хроматографії [Текст] / В. А. Кіщенко // Інтегровані технології та енергозбереження. — 2014. — № 1. — С. 106–112.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ВОСКОПОДОБНЫХ ВЕЩЕСТВ В РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЛАХ С ПОМОЩЬЮ ВЫСОКОТЕМПЕРАТУРНОЙ ГАЗОЖИДКОСТНОЙ ХРОМАТОГРАФИИ

В статье сформулированы научные подходы относительно усовершенствования стандартизированного метода определения воскоподобных веществ с использованием высокотемпературной газожидкостной хроматографии. Экспериментальными исследованиями подобран тип капиллярной колонки, вид неподвижной фазы, состав элюента и скорость подачи, температурные параметры хроматографического разделения. Результаты мониторинга подсолнечного масла с различным содержанием воскоподобных веществ подтвердили способность метода. Показана возможность качественной идентификации восков с помощью хроматографических профилей.

Ключевые слова: масла, воскоподобные вещества, высокотемпературная газожидкостная хроматография, стандарты сравнения.

Левчук Ирина Владимировна, кандидат технических наук, старший научный сотрудник, начальник научно-методической лаборатории хроматографических исследований, ДП «Укрметртестстандарт», Киев, Украина.

Кіщенко Володимир Анатолійович, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного центру випробувань продукції, ДП «Укрметртестстандарт», Київ, Україна.

Тимченко Валентина Кузьмівна, кандидат технічних наук, професор, кафедра технології жирів та продуктів бродіння, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна.

Куциця Катерина Вікторівна, кандидат технічних наук, науковий співробітник, кафедра технології жирів та продуктів бродіння, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, e-mail: ekaterina-kunitsa@mail.ru.

Левчук Ирина Владимировна, кандидат технических наук, старший научный сотрудник, начальник научной лабораторией хроматографических исследований, ДП «Укрметртестстандарт», Киев, Украина.

Кіщенко Володимир Анатольевич, кандидат технических наук, старший научный сотрудник, начальник научно-исследовательского центра испытаний продукции, ДП «Укрметртестстандарт», Киев, Украина.

Тимченко Валентина Кузьминична, кандидат технических наук, профессор, кафедра технологии жиров и продуктов брожения, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина.

Куцица Екатерина Викторовна, кандидат технических наук, научный сотрудник, кафедра технологии жиров и продуктов брожения, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина.

Levchuk Irina, SE «Ukrmetrteststandard», Kyiv, Ukraine.

Kishchenko Vladimir, SE «Ukrmetrteststandard», Kyiv, Ukraine.

Timchenko Valentina, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine.

Ekaterina Kunitsa, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine, e-mail: ekaterina-kunitsa@mail.ru

УДК 641.05 : 664.663 : 620.178.15
DOI: 10.15587/2312-8372.2016.65462

Шанина О. М.,
Жуков Е. В.,
Нуреева А. В.

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА СТУПІНЬ ПЕНЕТРАЦІЇ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Показана перспективність розробки безглютенових хлібобулочних виробів. Досліджено вплив компонентів рідкої фази тіста і ферменту трансглюміназа на ступінь пенетрації парових дрібноштучних хлібобулочних виробів із рисового тіста. Експериментально доведено доцільність використання кисломолочної сироватки і ферменту трансглютаміназа в рецептурі тіста з рисового борошна. Визначено механізм впливу сироватки і трансглютаміназа на структуру готових виробів.

Ключові слова: соціальний кейтеринг, рисове тісто, оброблення водяною парою, ступінь пенетрації, черствіння.

1. Вступ

Виробництво і реалізація харчових продуктів для спеціальних цілей має позитивні бізнесові перспективи для суб'єктів господарювання в соціальному кейтерингу [1] і в сфері ресторанного бізнесу [2].

Серед лінійки харчових продуктів для спеціальних цілей рельєфно виділяється товарна група безглютено-

вих харчових продуктів, які необхідні для задоволення потреб тих споживачів, котрі страждають на целиакию.

Целиакия (глютенова ентеропатія) — захворювання, яке супроводжується порушеннями травлення, котрі пов'язані з патологією ворсинок тонкої кишки. Причиною захворювання вважається нестерпність харчових продуктів, які містять глютен, зокрема, його гліадінову фракцію. Це стосується таких зернових, як пшениця, жито і ячмінь.